

Тема. Дослідження групових процесів. Соціометрія.

План.

1. Поняття соціометрії.
2. Визначення параметричності дослідження
3. Соціометричні індекси.
4. Висновки та корекційна робота.

1. Поняття соціометрії.

Соціометрія – вивчення системи «симпатій» та «антипатій» між студентами (співробітниками), тобто до виявлення системи емоційних взаємин в групі (організації).

Критеріями (підставами) вибору в соціометрії є питання про бажання людини разом із ким-небудь брати участь у певній діяльності. Питання формулюються приблизно таким чином: «З ким би ти хотів ... ?». Кожен відповідає на питання, які можуть стосуватися певної сфери міжособистісних взаємин. Критерії можуть бути:

- позитивними («З ким би ви хотіли разом провести вихідний?»);
- негативними («Якби у вас була можливість, кого б з одногрупників (зі співробітників вашого відділу) у ви перевели в іншу групу (інший відділ)?»);
- дихотомічними, орієнтованими на ствердження й на заперечення одночасно («У разі реорганізації установи з ким з одногрупників (із колег) ви хотіли б потрапити в одну групу (один відділ), а з ким би не хотіли?»).

Для того щоб правильно підібрати критерії, а, отже, грамотно провести дослідження, необхідно дотримуватися ряду вимог:

- 1) запропоновані критерії повинні цікавити всю групу;
- 2) критерій повинен відбивати взаємини між співробітниками й давати можливість вибрати товаришів по навчанню (службі);
- 3) критерій повинен описувати конкретну, реальну ситуацію для вибору товаришів по навчанню (службі);
- 4) кількість критеріїв залежить від того, наскільки давно члени групи знають один одного (чим довший контакт, тим більше критеріїв може бути використано), але їх кількість не повинна перевищувати 5-7.

Проведення соціометричного опитування повинно відповідати наступним вимогам:

1. Опитування можна проводити лише в групах, які мають певний досвід спільної діяльності (не менше 4-місяців).
2. Розмір групи повинен давати їй членам можливість активного безпосереднього спілкування.
3. Запитання, що задаються, повинні являти собою критерії.
4. Зміст обраного критерію повинний бути ясним та зрозумілим для всіх членів групи, яка досліджується.
5. Необхідно вказати можливу кількість виборів.

6. Члени групи повинні ясно уявляти собі її межі. Кожний член колективу може вибирати собі партнерів для спільної діяльності тільки в межах свого колективу.

7. Опитування повинне проводитись сторонньою для даної групи особою.

2. Визначення параметричності дослідження.

Соціометричне дослідження можливе у двох формах.

Перша форма – непараметрична процедура. У даному випадку випробуваному пропонується відповісти на питання соціометричної картки без обмеження числа виборів випробуваного. Якщо в групі нараховується, скажімо, 12 чоловік, то в зазначеному випадку кожний з опитуваних може вибрати 11 чоловік (крім самого себе). Таким чином, теоретично можливе число зроблених кожним членом групи виборів у напрямку до інших членів групи в зазначеному прикладі буде дорівнює $(N-1)$, де N число членів групи. Так само і теоретично можливе число отриманих суб'єктом виборів у групі буде дорівнює $(N-1)$.

Зазначена величина $(N-1)$ отриманих виборів є основною кількісною константою соціометричних вимірів. При непараметричній процедурі ця теоретична константа є однаковою як для індивідуума, що робить вибори, так і для будь-якого індивідуума, що став об'єктом вибору.

Перевагою даного варіанта процедури є те, що вона дозволяє виявити так звану емоційну експансивність кожного члена групи, зробити зріз різноманіття міжособистісних зв'язків у груповій структурі. До недоліків слід віднести складність обрахування, оскільки при збільшенні розмірів групи до 12-16 чоловік зв'язків стає так багато, що без застосування обчислювальної техніки проаналізувати їх дуже важко. Іншим недоліком непараметричної процедури є велика імовірність одержання випадкового вибору. Відповідь «вибираю всіх» може мати два пояснення: або у випробуваного дійсно склалася така узагальнена аморфна і недиференційована система відносин з навколишніми (що малоімовірно), або випробуваний свідомо дає помилкову відповідь, прикриваючи формальною лояльністю до навколишніх і до експериментатора (що більш ймовірно).

Аналіз подібних випадків змусив деяких дослідників спробувати змінити саму процедуру застосування методу й у такий спосіб знизити імовірність випадкового вибору. Так з'явився другий варіант - параметрична процедура з обмеженням числа виборів. Випробуваним пропонують вибирати строго фіксоване число з усіх членів групи. Величина обмеження числа соціометричних виборів одержала назву «соціометричного обмеження» чи «ліміту виборів». Його введення значно підвищує надійність соціометричних даних і полегшує статистичну обробку матеріалу. Ліміт виборів значно знижує імовірність випадкових відповідей і дозволяє стандартизувати умови виборів у групах різної чисельності в одній вибірці, що й уможливило зіставлення матеріалу по різних групах.

В даний час прийнято вважати, що для груп у 22-25 учасників мінімальна величина «соціометричного обмеження» повинна вибиратися в межах 4-5 виборів або точніше за таблицею «Величин обмежень соціометричних виборів» (див. таблицю 2.). Істотна відмінність другого варіанта соціометричної процедури полягає в тому, що соціометрична константа зберігається тільки для системи одержуваних виборів (тобто з групи до учасника). Для системи відданих виборів (тобто в групу від учасника) вона вимірюється новою величиною її (соціометричним обмеженням).

Уведенням цієї величини можна стандартизувати зовнішні умови виборів у групах різної чисельності. Недоліком параметричної процедури є неможливість розкрити різноманіття взаємин у групі. Можливо виявити тільки найбільше суб'єктивно значимі зв'язки. Соціометрична структура групи в результаті такого підходу буде відбивати лише найбільш типові, «обрані» комунікації. Уведення «соціометричного обмеження» не дозволяє судити про емоційну експансивність членів групи.

Соціоматриця – таблиця зв'язків, що відбивають усі вибори в колективі. До неї заноситься інформація, отримана від учасників опитування.

Заповнені соціоматриці дають можливість визначити:

- неофіційних лідерів в організації (ті випробувані, котрі одержали найбільшу кількість позитивних виборів);
- тих, кого колектив організації відкидає (ті випробувані, котрі одержали найбільшу кількість негативних виборів);
- тих, хто не бере участь у житті організації (ті випробувані, котрі не одержали ні позитивних, ні негативних виборів);
- місце, яке посідають керівники різного рівня в неофіційній структурі підрозділу, рівень їх авторитетності.

На основі отриманих відповідей усі випробувані поділяються на п'ять груп:

- «зірки» (студенти (співробітники), які мають найбільшу кількість позитивних виборів – як правило, шість і більше). Таких зазвичай нараховується не більше 3-4 осіб (усі розрахунки наводяться для груп, що нараховують до 30 осіб);
- «прийняті», або «визнані» (студенти (співробітники), які мають 3-5 позитивних виборів). Таких нараховується не більше 10-12 осіб;
- «знехтувані» (студенти (співробітники), які мають 1-2 позитивних вибори). Таких також нараховується 10-12 осіб;
- «ізольовані» (студенти (співробітники), позбавлені виборів). Таких може бути до 5 осіб;
- «аутсайтери» (студенти (співробітники), які мають найбільшу кількість негативних виборів, або негативні вибори переважають над позитивними). Природно, що про назву цих груп знає лише дослідник, а самі назви носять скоріше умовний, ніж реальний характер, і обрані лише для більшої наочності в інтерпретації отриманих результатів.

Види зв'язків:

- позитивний (взаємний/невзаємний)
- негативний (взаємний/невзаємний)

3. Соціометричні індекси.

Індекс позитивного статусу визначається за формулою:

$$C+ = \frac{B+}{N-1}$$

C+ – індекс позитивного статусу;

B+ – кількість позитивних виборів, отриманих досліджуваним;

N – число членів групи.

Індекс негативного статусу визначається за формулою:

$$C- = \frac{B-}{N-1}$$

C- – індекс негативного статусу;

B- – кількість негативних виборів, отриманих досліджуваним;

N – число членів групи.

Чим вищий індекс позитивного соціометричного статусу, і чим нижчий індекс негативного соціометричного статусу має досліджуваний, тим більший конструктивний вплив він здійснює на членів своєї групи, тим комфортніше почуває себе у взаємостосунках з ними, потенційна здатність до лідерства у нього зростає. Високий індекс негативного статусу у поєднанні з низьким індексом позитивного статусу буде свідчити про протилежні характеристики положення досліджуваного у групі.

Показник емоційної згуртованості групи визначається за формулою:

$$C = \frac{NB}{N(N-1)}$$

C – емоційна згуртованість групи;

NB – кількість взаємних виборів у групі;

N – кількість членів групи;

N(N-1) – загальне можливе число взаємних виборів у групі.

Груповим соціометричним індексом є **індекс групової згуртованості**. Цей індекс визначається за формулою:

$$KB = \frac{R1}{R}$$

R1 – кількість взаємних позитивних виборів;

R – загальна кількість позитивних виборів у групі.

Значення індексу групової згуртованості	Рівень групової згуртованості
0 – 0,49	Низький
0,5 – 0,59	Нижче середнього
0,6 – 0,69	Середній
0,7 – 0,85	Вище середнього
0,85 – 1	Високий

4. Висновки та корекційна робота.

По-перше, за результатами дослідження робляться висновки щодо стану взаємин в студентській групі (організації) і на цій основі визначається її неформальна структура (мікрогрупи, неформальних лідерів, соціометричний статус кожного студента (співробітника), його потреби в спілкуванні й психологічну сумісність з іншими).

По-друге, робиться висновок щодо рівня авторитету старост академічних груп (керівників різного рівня), визначається їх місце із неофіційної структури групи (організації).

По-третє, соціометричне опитування дає змогу зробити висновок щодо рівня групової згуртованості або роз'єднаності як окремих студентських груп (різних підрозділів організації, так і факультету (організації) в цілому.

Аналіз рівня групової згуртованості:

- Скільки опитаних отримали лише позитивні; позитивні та негативні вибори; лише негативні вибори?

- Чи є зв'язок між офіційним і неофіційним лідерами? Який цей зв'язок (позитивний - негативний; взаємний – односторонній). У яких сферах він простежується.

- Чи є зв'язки між неофіційними лідерами? Які ці зв'язки?

- Чи є у групі мікрогрупи? Хто до них входить?

- Чи є зв'язки між членами мікрогруп та які ці зв'язки?

- У якій зі сфер (навчальної діяльності чи дозвілля) група отримала вищий показник групової згуртованості?

- Чи є у групі не співпадіння позитивних та негативних виборів (коли один досліджуваний вибирає іншого позитивно, а отримує від нього негативний вибір)? Як багато таких випадків?

- Як у загальному можна оцінити рівень згуртованості групи.

- По-четверте, соціометрія виконує психотерапевтичну функцію. Участь у соціометричному опитуванні спонукає випробуваних до наступного аналізу своїх стосунків з іншими одногрупниками (співробітниками) й нерідко стимулює коригування власної поведінки.